

ZANE ŠILIŅA

RAIŅA NĀKOTNES CILVĒKS ILĶAS MEČŅIKOVA IDEJU KONTEKSTĀ

Raiņa daiļradē ietvertais nākotnes pasaules un nākotnes cilvēka redzējums cieši saistīts ar diviem būtiskiem attiecību lokiem: 1) indivīds un masa (pūlis), 2) indivīds un daba. Pirmais tiecas risināt jautājumus, kas skar personības nozīmi sabiedrībā un lomu tajā notiekošajos procesos, bet otrais saistīts ar dzejnieka centieniem modelēt cilvēka vietu Visumā un attieksmi pret dabas likumībām.

Raksta uzmanības centrā – Raiņa nākotnes redzējumam raksturīgās cilvēka un dabas attiecību traktējuma tendences, kas analizētas, balstoties uz vairākos dzejnieka aizsāktajos dramatiskajos darbos (“Īliņš”, “Jānis Vīrs”, “Saules loks”) ieskicēto Saules bērna ideju. Tā ir viena no vissarežģītākajām tēmām Raiņa daiļrades pētniecībā, jo Saules bērna tēla koncepciju dzejnieks nav izstrādājis pietiekami skaidri, detalizēti un pārliecinoši. Mūsu rīcībā ir vienīgi ne pārāk plaši, taču pretrunīgi un vietumis pat visai haotiski ideju ieskicējumi, kas iekļauti vairāku aizsākto dramatisko darbu (lugu “Īliņš” (jeb “Kurbads”), “Jānis Vīrs”, “Saules loks”) radāmajās domās. Šajā apcerē tiks raksturoti daži zīmīgākie Saules bērna idejas aspekti, īpaši akcentējot tos radošos impulsus, kurus Raiņa lugu radāmajās domās ieskicētajam nākotnes pasaules redzējumam un tā izpausmēm Saules bērna tēla aprisēs devis krievu biologa Iljas Mečņikova darbs “Etīdes par cilvēka dabu”.

Saules bērns ir Raiņa nepabeigtās traģēdijas “Īliņš” (“Kurbads”) varoņu – starp citu, “Uguni un nakti” atveidoto Lāčplēša un Laimdotas gara radnieku un idejisko priekšteču – Īliņa un Ziedītes dēls, taču pats būtiskākais ir tas, ka Saules bērns pārstāv pilnīgi citu cilvēces attīstības posmu nekā viņa tēvs. Radāmajās domās lugai “Jānis Vīrs” 1906. gada 11. jūlijā Rainis modelē iecerētās dramatiskās triloģijas idejas aprises:

<i>Jānis Vīrs</i>	<i>Īliņš</i>	<i>Saules bērns</i>
<i>Prometejs</i>	<i>Herkuls</i>	<i>Ahils (mūzika)</i>
<i>Barbarība</i>	<i>Civilizācija</i>	<i>Nākotnes valsts (Rainis, 1982a, 12)</i>

Noprotams, ka Rainis mēģina veidot savdabīgu cilvēces attīstības shēmu, jo katrs no trim pieminētajiem varoņiem pārstāv citu attīstības pakāpi, turklāt dzejnieks cenšas sekot grieķu mitoloģijas atspoguļotajai pasaules attīstības gaitai, kur vērojama dažādu dievu un varoņu paaudžu maiņa (Locevs, 1997, 321–335). Protams, Rainis uz mitoloģijas iedibināto tradīciju raugās ļoti radoši un ar tās piedāvāto materiālu rikojas visai brīvi.

Pirmo posmu (Jānis Vīrs) Raiņa izveidotajā shēmā pārstāv titāns (Prometejs), kura uzdevumos ietilpst apdzīvojamas vides radīšana un cilvēka vajadzībām izmantojamo dabas spēku pakļaušana. Otro posmu (Īliņš) pārstāv spēkavīrs (Herkuls – rom. Herkules, gr. Hērakls), kurš cilvēka dzīves telpu atbrīvo no dažādiem briesmoņiem un tikai pamazām sāk apzināties garīgas pilnveides izšķirošo nozīmi. Savukārt trešo – nākotnes posmu (Saules bērns) – pārstāv jaunās paaudzes varonis, kura darbības sfēra, atšķirībā no pieminētā grieķu mitoloģijas varoņa Ahilleja, ir nevis materiālā, bet gan cilvēka gara pasaule, ko manifestē citētājā radāmo domu fragmentā pieminētā mūzika. Radāmās domas nesniedz atbildi uz jautājumu, kādēļ saistībā ar Saules bērnu minēts tieši Ahilleja (Rainim – Ahila), nevis kāda cita grieķu varoņa vārds. Nav skaidra arī Raiņa norādītā Ahilleja saikne ar mūziku. Iespējams, ka šis mākslas veids pieminēts tāpēc, ka, par vienu no nākotnes pasaules pamatprincipiem izvirzot harmoniju, dzejnieks mūziku izmanto kā savdabīgu harmonijas reprezentātāju. Viens no attīstības shēmas idejiskajiem pamatiem ir varoņa fiziskā spēka pakāpeniska nomaiņa ar gara spēku. Šo pamatprincipu vairākkārt atspoguļo arī "Īliņa" tapšanas materiāli. Piemēram, Slobodskas laika radāmajās domās Rainis atzīmē:

Īliņš reprezentē dzīvības spēku, zemi.

Saules bērns – ģēniju, koku, kas izaug no šīs zemes, augstāko dzīvības spēka izpausmi. (Rainis, 1982b, 263). Un vēl: Īl. darbošanās, Saules bērns – zināšana, domāšana, tiekšanās pēc gaismas (Rainis, 1981, 251).

Tāču, risinot gan atsevišķā indivīda, gan sabiedrības attīstības tēmu, Rainis sev raksturīgajā manierē meklējis Īliņa un Saules bērna tēlu izveidei nepieciešamos impulsus arī konkrētās personālījās un to propagandēto ideju novatorismā. Radāmajās domās tragēdijai "Īliņš" ("Kurbads") dzejnieks raksta:

Saules bērņā viens no galvenajiem momentiem – prieks par atradumu, par nāves pārvarēšanu, /.. / pēcnācējiem jāpapildina un jāizcīna galīgi, jāiegūst mūžīga dzīve, kura caur viņa atradumu tikai darīta iespējama, kā Markss atrada sociālisma atslēgu, bet tomēr palika vēl pāri visa lielā, garā cīņā pie pašas atslēgšanas.

Tātad Īls = Markss, un Saules bērns = līdzīgs citam atradējam – Mečņikovam. (Bet Īls taču cīnījās un ne atradējs?) Tikai līdzība. (Marksu kā varoni citā darbā). Īls tautas un cilvēces cīņu varonis (Rainis, 1981, 288).

Raiņa radošie meklējumi konkrētu personāļu virzienā vietumis var šķist visai mulsinoši, jo bieži vien varam tikai minēt, kuras no Raiņa pieminēto personību rakstura iezīmēm, sabiedriskās, mākslinieciskās vai zinātniskās darbības šķautnēm, dzejniekam devušas nepieciešamos radošos impulsus. Tomēr Īliņa salīdzinājums ar Kārli Marksu (tiesa – kā redzējām, Rainis par tā lietderību tomēr šaubās) un Saules bērna salīdzinājums ar ievērojamo krievu biologu I. Mečņikovu norāda uz vienu no būtiskākajām tendencēm abu iecerēto varoņu atveidojumā. Īliņa – tāpat kā Marksa – darbība galvenokārt vērsta uz materiālo pasauli, sociālo sfēru un masu labklājības uzlabošanu. Savukārt Saules bērna galvenā darbības joma vairs nav sociālā vide – visticamāk – viņš risina ar cilvēka un arī ar citu uz zemes sastopamo dzīvības formu attīstības gaitu saistītus jautājumus (tajā skaitā – dzīvību, novecošanu un nāvi), turklāt – saskaņā ar Raiņa ieceri – viņš tos izprot kā Visumā notiekošo procesu likumsakarīgu sastāvdaļu.

Zīmīgi, ka viena no būtiskākajām tēmām, ko Rainis saista ar radāmo Saules bērna tēlu, ir cilvēka un dabas attiecības, jo – saskaņā ar dzejnieka ieceri – pasaules evolūcijas gaitā arī šajā jomā vērojamas būtiskas pārmaiņas. Plānojojot lugā “Jānis Vīrs” atveidojamo tēmu loku, dzejnieks cilvēka un dabas attiecības aplūko arī Īliņa un Saules bērna ieceru kontekstā:

Pats (Jānis Vīrs) atņem kustoņiem vārda brīvību.

Īls karo pret varu, karo pret lāci II, tam palīdz IV ērglis.

Saules bērns sarunājas atkal ar kustoņiem, visus saprot, pētī visu zemo pasauli (Rainis, 1982a, 13).

Precīzāk šī ideja formulēta “Īliņa” radāmajās domās:

Jānis Vīrs atšķīra cilvēku kultūru no dabas, kustoņas, lai attīstītos cilvēks (Īls), lai būtu kultūra, kas pārgroza dabu, lai pašus cilvēkus organizētu, Saules bērns atkal savieno dabu ar cilvēku, tad pilnība. Brīvprātīga miršana kā Мечниковам. (Rainis, 1981, 292).

Tātad – Jānis Vīrs nodala cilvēku no dabas un pakļauj dabu cilvēka vajadzībām. Īliņa tēlā redzams šīs sašķeltības rezultātā radies konflikts – viņa tēvs ir lācis, tādēļ varonis, no vienas puses, ar dabu cīnās, bet, no otras puses, it kā tiecas cilvēka un dabas antagonismu pārvarēt. Savukārt Saules bērna tēlā ietvertais nākotnes varonis pārrauto cilvēka un dabas saikni atkal atjauno,

un – saskaņā ar dzejnieka ieceri – šo atjaunoto attiecību pamatu veido dziļas zināšanas un izpratne par dabā vērojāmām norisēm, jo tieši tā palīdzēs cilvēkam organiski iekļauties Visuma dzīvē un vienlaikus prasmīgi kontrolēt tajā notiekošos procesus.

Tomēr Saules bērna novēršanās no sociālo jautājumu risināšanas, šķiet, varētu būt saistīta ne tikai ar iecerētā varoņa īpašo interesi par dabu, bet arī ar Raiņa iedomāto nākotnes sabiedrības attīstības specifiku – Rainis liek domāt, ka tā sabiedrība, kurā dzīvo Saules bērns, nebūt vairs nav tāda, kāda bijusi ar Īliņu konfliktējošā masa. Citiem vārdiem sakot – mainās ne tikai varonis, mainās arī viņa līdzcilvēki. Tiesa gan, tā ir tikai hipotēze, jo Raiņa radošās laboratorijas rakstiskās liecības nekādu priekšstatu par dzejnieka iecerēto Saules bērna sociālo fonu nesniedz.

Haralds Biezais, komentējot Saules bērna tēla ieceri, raksta: *Saules bērns ir harmonisks ģēnijs, kas vienlīdz pieder dabai, cilvēcei un mūžībai. Pārkāpjot laika un telpas robežas, viņš ir kļuvis par mūžības pilsoni kosmosā, Raiņa valodā – Visumā (Biezais, 1991, 45). Viņš definē arī virsuzdevumu, ko Rainis centies Saules bērnam izvirzīt: No Visuma radījuma viņam jāklūst par Visuma radītāju (Biezais, 1991, 45). Tomēr H. Biezā lietotajam un Raiņa radošajās iecerēs dažkārt piemērotajam harmonijas jēdzienam (par Saules bērna harmoniju raksta arī Saulcerīte Viese (Viese, 1982, 272)) dzejnieka pierakstos precīza definējuma trūkst. Var vienīgi nojaust, ka Rainis to, visticamāk, saistījis ar nozīmi “līdzsvars, saskaņa”. Piemēram, ar 1906. gada 20. jūniju datēto “Īliņa” radāmo domu fragmentā teikts:*

Viss pārgrozās, viss nezināms, visu vajaga pastāvīgi aprēķināt un lietot pēc vajadzības un gadījuma, droši zināma, negrozāma tikai nāve.

Vai nāve arī ir droši zināma?

Dzīve tūkstots veidos, nāve viena.

Vai visi 1000 dzīvības veidi nau viens? Dzīvības spēks, kopojuums, harmonija, kopdarbība, complicēta, ne vienspēks.

Un vai nāve nau arī daudzveidīga? Vai arī nau vienatnējs, bet salikts, complicēts spēks, kā dzīve? (pasvītrojums mans – Z. Š.) (Rainis, 1982b, 283).

Tas atbilst Saules bērna tēlā atspoguļojamajai idejai par jauno nākotnes pasauli, kurā tiks pārvarētas jebkuras gan atsevišķā individuā, gan sabiedrībā pastāvošās pretrunas. Taču, analizējot Saules bērna kā “harmoniska nākotnes ģēnija” tēla ieceres dažādās šķautnes, noteikti jāpievērš uzmanība arī kādam Raiņa daiļrades pētniecībā tikpat kā vēl neskartam aspektam – proti, ietekmei,

kādu dzejnieka daiļdarbu iecerēs un pasaules uzskatā kopumā atstājis savulaik pasaulē lielu popularitāti guvušais I. Mečņikova darbs “Etīdes par cilvēka dabu”. Raiņa interese par I. Mečņikova pētījumiem līdz šim tikai garāmejojot pieminēta Raiņa Akadēmiskajos kopotajos rakstos atsevišķu sējumu komentāros un S. Vieses grāmatā “Jaunais Rainis: Ieskats mazpazīstamos manuskriptos” (Viese, 1982, 271).

Iļja Mečņikovs (*Илья Мечников*, 1845–1916) ir viens no evolucionārās embrioloģijas un imunoloģijas pamatlicējiem, aktīvi darbojies arī bioloģijas vēstures, zooloģijas, mikrobioloģijas un pataloģijas jomās, no 1888. gada līdz pat savai nāvei strādājis Pastēra institūtā Parīzē. 1908. gadā kopā ar vācu zinātnieku Paulu Ērlihu (*Paul Ehrlich*, 1854–1915) saņēmis Nobela prēmiju fizioloģijā, medicīnā. (Ilya Mechnikov: Biography (tiešsaiste). http://nobelprize.org/nobel_prizes/medicine/laureates/1908/mechnikov-bio.html Skatīts 03.03.2014) Kā liecina Raiņa dienasgrāmatas, 1907. gadā dzejnieka interešu lokā nonācis I. Mečņikova darba “Etīdes par cilvēka dabu” (*Études sur la nature humains*, 1903) izdevums krievu valodā (*Этюды о природе человека*, 1905; šī grāmata atrodama Raiņa bibliotēkā) (*Rainis*, 1986, 226, 227, 259). Norāde uz I. Mečņikova pētījumiem atrodama arī dzejnieka dienasgrāmatā 1912. gada 8. jūlijā (*Rainis*, 1986, 471). “Etīdes par cilvēka dabu” sarakstītas un pirmo reizi publicētas franču valodā; autora dzīves laikā grāmata četras reizes publicēta krievu valodā, vairākkārt – arī citās valodās, tajā skaitā latviski – 1910. un 1911. gadā (*Mečņikovs*, 1910; *Mečņikovs*, 1911), interese par šo darbu nav zudusi arī pēc I. Mečņikova nāves. Grāmatā liela uzmanība pievērsta novecošanas, miršanas un dzīves jēgas jautājumiem. Zinātnieks iepazīstina lasītāju arī ar bioloģiskās evolūcijas problēmām, kā arī iezīmē modernās zinātnes attīstības perspektīvu. “Etīdes par cilvēka dabu” ir visplašākajai auditorijai domāts starpdisciplinārs pētījums, kas aptver ne tikai tādas zinātnes nozares kā bioloģija un medicīna, bet skar arī filozofijas vēsturi un etnogrāfiju.

Vispirms jāatzīmē, ka I. Mečņikova grāmatas atslēgas vārdi ir “harmonija” un “disharmonija”. Starp citu, I. Mečņikovs bieži izmanto šo vārdu daudzskaitļa formas – “harmonijas” un “disharmonijas”. Lai gan “Etižu par cilvēka dabu” autors precīzas šo jēdzienu definīcijas nesniedz, tomēr ir skaidrs, ka ar “harmoniju” I. Mečņikovs saprot dzīvo būtņu organisma uzbūves un uzvedības pielāgotību izdzīvošanas nosacījumiem, turpretī “disharmonija” ir šādas pielāgotības trūkums, kas izraisa slimības un pat priekšlaicīgu organisma bojāeju. Lai paskaidrotu I. Mečņikova idejiskās pamatnostādnes, minēsim

dažus no “Etīdēs par cilvēka dabu” izmantotajiem piemēriem. Kā ilustrāciju dabā sastopamajai harmoniskai dzīva organisma uzbūvei grāmatas autors raksturo atsevišķām orhideju sugām raksturīgo ārkārtīgi komplicēto vairošanās mehānismu, kas perfekti izpilda savas funkcijas (Мечников, 1961, 36–41). Par disharmonisku parādību savukārt uzskatāma, piemēram, dažu naksttauriņu sugu tēviņu nespēja atšķirt mātītēm raksturīgo spīguļošanu no citiem gaismas avotiem, tajā skaitā – atklātas liesmas (Мечников, 1961, 48–49). Vispārējās evolūcijas procesu kontekstā harmonija uzskatāma par normu, bet disharmonija, neraugoties uz tās plašo izplatību, ir izņēmums, kura pārvarēšana, pēc I. Mečņikova domām, ir modernās zinātnes virsuzdevums. Lai gan ar Saules bērna iecerēm saistītās “Īliņa” radāmās domas liek secināt, ka Rainis harmonijas jēdzienu traktējis daudz plašāk nekā I. Mečņikovs, krievu biologa idejiskās pamatnostādnes sasauca ar to dzejnieku interesējošo jautājumu loku, ko atklāj ne tikai iecerētās lugas tapšanas materiāli, bet arī dzejnieka dienasrāmātās atrodami ieraksti.

Gan I. Mečņikovu, gan Raini sevišķi nodarbina cilvēka novecošanas problēma. Rainis vecums biedē ar tam raksturīgo fizisko un garīgo spēku izsīkumu, kas cilvēku neizbēgami tuvina nāvei, tādēļ dzejnieks izmisīgi meklē iespēju šo dzīves norieta posmu attālināt – viņš sapņo par gara nemirstību, interesējas par budismu un austrumu filozofiju, lielu uzmanību pievērš veselīgam dzīvesveidam, modri seko sava organisma darbībai un vēlas nodzīvot divsimt gadu. Šis Raiņa intereses liecina ne tikai par psiholoģisku diskomfortu un lielām ambīcijām, bet arī par spēcīgu I. Mečņikova izteikto atzinumu ietekmi. I. Mečņikovs, sniedzot visai plašu un niansētu ekskursu dažādu tautu etnogrāfijā un filozofijas vēsturē, iepazīstina lasītāju ar galvenajām tendencēm, kādas vērojamas ar vecumu un nāvi saistīto jautājumu risināšanā. Īpašu uzmanību autors veltījis budismam (Мечников, 1961, 122–165). Saskaņā ar “Etīdēs par cilvēka dabu” pausto viedokli, par būtiskāko no dabā vērojamajām disharmonijām uzskatāmas cilvēka bailes no vecuma un tam sekojošās nāves. Galvenais šo baiju cēlonis ir vecuma saistība ar dažādu slimību izraisītajām ciešanām, taču I. Mečņikovs, pamatojoties uz virkni pētījumu un jaunākajiem tālaika zinātnes atzinumiem, izsaka pārliecību, ka vecumdienās vērojamais organisma sabrukums ir patoloģiska, nevis dabiska izpausme. Viņš uzskata, ka *tu vācā vai tālākā nākotnē būs iespējams vecuma stāvokli izmainīt. Vecums vairs nebūs slimīgs un atbaidošs, kāds tas ir tagad, bet gan kļūs fizioloģisks un panesams* (Мечников, 1961, 214). Palielināties arī cilvēka dzīves ilgums – “Etīžu par cilvēka dabu”

autors uzskata, ka lielākajā daļā gadījumu tam vajadzētu ievērojami pārsniegt simts gadus, turklāt šādā – dabiskas, nevis patoloģiskas – novecošanas procesā pakāpeniski izzudīs bailes no nāves un attīstīsies pilnīgi jaunas izjūtas, ko krievu biologs dēvē par *dabiskās nāves instinktu*, proti, cilvēks sāks *izjust nepieciešamību nomirt, tāpat kā izjust nepieciešamību aizmigt* (Мечников, 1961, 228). Tādējādi I. Mečņikovs vecumu un tam sekojošo nāvi savam lasītājam raksturo kā nepieciešamu dzīves sastāvdaļu, kas savā dabiskajā izpausmē saistīta nevis ar skaudru diskomforta sajūtu, bet gan ar psiholoģisku līdzsvaru un dzīves piepildījuma izjūtu.

Ar Saules bērna ideju saistītās “Īliņa” radāmās domas liecina, ka, lai gan tiešu atsauču uz “Etīdēm pa cilvēka dabu” tajās nebūt nav daudz, I. Mečņikova grāmata Rainim kalpojusi gan kā savdabīgs viņa sapņu īstenošanas iespēju apliecinājums, gan arī kā spēcīgs iedvesmas avots. Rainis vairākkārt norāda, ka – atšķirībā no Īliņa, kurš tiecas uzveikt nāvi, – Saules bērns apzināti iet pretim savai bojāejai. Rainis ne vienu reizi vien akcentējis to, ka cīņa pret nāvi un nevēlēšanās samierināties ar iznīcību, ir viena no galvenajām Īliņa darbības iezīmēm. Piemēram, Slobodskas laika radāmajās domās atzīmēts, ka Īliņš *grib neiespējamo: uzvarēt velnu, pašu ļaunumu, nāvi, izravēt ļaunumu ar visām saknēm. /.. / Īl. pārvar pat nāvi, kādu laiku neviens nemirst, piemēram, kāds biedrs paliek dzīvs (Rainis, 1981, 239)*. Taču, no otras puses, dzejnieks atzīmē, ka nāve nav tikai ļaunums, pret ko jācīnās, tā ir arī nepieciešama dzīves sastāvdaļa, vēl vairāk – *nāve – progresa faktors, dabiskā izlase /.. / Īl. pats ir dzīve, tāpat maiņa, viņam tāpat nau jāgrib aizkavēt vai novērst nāvi – pārveidošanās līdzekli. Tā ir atkrišana pašam no sevis, cīņa ar sevi. Bez nāves garlaicība (Rainis, 1981, 278)*. Šo pretrunu Rainis vēlējās atrisināt ar iecerētā Saules bērna tēla palīdzību. Īliņa cīņai ar nāvi pieskārusies S. Viese (Viese, 1982, 264–268), taču detalizētāk cilvēka un nāves attiecību traktējumu Īliņa un Saulesbērna tēlu ieceru kontekstā aplūkojis H. Biezais (Biezais, 1991, 34–49). Slobodskas laikā tapušajās radāmajās domās dzejnieks atzīmē: *Gēnijs sasniedz piepildījumu, tikai sevi personiski pārvarot. Apzināta tieksme pēc pašiznīcināšanās. Turpretī Īliņš negrib to atzīt un iet bojā. Saules bērna spēks ir vēl lielāks, ne titānisks, bet apzināts un tāds, kas ziedojas idejai (Rainis, 1981, 262)*. Nedaudz tālāk dzejnieks turpina: *Īliņš iznīcina, lai panāktu savu mērķi. Saules bērns skaidri redz, ka viņam jātiek iznīcinātam, iet uz to, aiz iznīcības redz jauno sauli (Rainis, 1981, 263)*. Ņemot vērā I. Mečņikova “Etīdēs par cilvēka dabu” izvīrītās un zinātniski pamatotās tēzes, Saules bērna tiecība pretim bojāejai nebūt nav pretrunā ar šajā tēlā ietilpināmo harmonijas ideju –

dzejnieka iecerētais varonis nāvi izprot kā likumsakarīgu dzīves noslēgumu un izjūt kā skaistu sava mūža piepildījumu. Tomēr nevar nepamanīt, ka Rainis Saules bērna pašiznīcības tieksmes nesaista tikai ar I. Mečņikova raksturoto *dabiskās nāves instinktu*, kas izriet no *dabiskās novecošanas* procesa, – Saules bērns mirst, ziedojoties kādai augstākai idejai, jo redz jaunas, laimīgas nākotnes perspektīvas: *Garīgi pārāks tas, kurš spēj ziedot visu un tomēr palikt bagāts à la Ījabs, visu atdod tam, kuru viņš mīl /.. /.. / Saules bērns visu dod, nevis atsacīšanās, bet prieka pilna došana, viņš ir pārāk bagāts, dvēseles bagātība pieaug dodot* (Rainis, 1981, 225). Diemžēl šā varoņa dzīvības vērtā ideja Raiņa pierakstos palikusi tikai klajas abstrakcijas formā – konkrētākas aprīses tai nav piešķirtas, tādēļ nevar nepieminēt to plaisu, kas, neraugoties ievērojamo interešu kopību, šķir Raini no I. Mečņikova. Proti, I. Mečņikovs uz risināmajiem jautājumiem raugās kā erudīts zinātnieks, kurš pētāmo materiālu pakļauj stingrai metodoloģijai un racionālai analīzei, turpretim Rainis rīkojas kā savā fantāzijā brīvs, taču bieži vien arī visai ambiciozs un paškritikas neierobežots dzejnieks. Gala rezultātā – neraugoties uz “Etižu par cilvēka dabu” sniegtajiem un uz dabaszinātņu pamatiem balstītajos atzinumos gūtajiem radošajiem impulsiem – jautājumā par Saules bērnu un nākotnes pasauli Raiņa idejas sasniedz aizvien augstāku abstrakcijas pakāpi: *Aizvien augstāka attīstība no jauneklā lāča un lempja zemnieka par gara cilvēku, kurš beidzot noraida jebkuru rupju varu un rīcību, noliedz pats sevi un tādējādi iet bojā, lai kā tīri garīga būtne atdzimtu citā pasaulē* (Rainis, 1981, 268).

Par konkrētām Saules bērna dzīves noslēguma detaļām Raiņa radāmajās domās izsmelošas informācijas trūkst – atrodama tikai viena norāde: Saules bērns, uzcēlis nogrimušu pili, no prieka mirst: *Saules bērņā viens no galvenajiem momentiem – prieks par atradumu, par nāves pārvarēšanu /.. /, kad uzceļas pils, bet pats no prieka mirst, un pēcnācējiem jāpapildina un jāizcīna galīgi, jāiegūst mūžīga dzīve, kura caur viņa atradumu tikai darīta iespējama* (Rainis, 1981, 288). Vairāki Raiņa ideju uzmetumi vedina izvirzīt pieņēmumu, ka ar Saules bērnu saistītās ieceres lielā mērā veidojušās Johana Volfganga Gētes “Fausta” 2. daļā attēlotā Eiforiona tēlā smeltu radošo impulsu ietekmē. Lai gan liksmes pārpilnais Fausta un Helenas dēls – atšķirībā no Raiņa iecerētās lugas varoņa – sevī iemieso nevis miera un harmonijas ideju, bet gan nevaldāmu trauksmi, abus vieno spēcīgs absolūtās gara brīvības pārdzīvojums. Iespējams, arī citētajā epizodē atrodama sasaucē ar J. V. Gētes Eiforionu. Eiforions, kura tēlā saskatāmas alūzijas par Džordža Gordona Bairaona personību, mirst, liksmi metoties pretim zemes trauksmei.

No iepriekš citētā fragmenta noprotams, ka Rainis iecerējis izmantot latviskajai tradīcijai raksturīgo nogrimušās pils uzcelšanas motīvu. Šajā gadījumā tā droši vien ir tā pati pils, ko savulaik būvējis Saules bērna priekštecis Īliņš un kura – saskaņā ar S. Vieses rekonstruēto Raiņa nepabeigtās lugas “Īliņš” saturisko plānu – 4. cēlienā nogrimst (*Viese*, 1982, 331). “Īliņa” radāmajās domās atrodams vēl cits šīs epizodes risinājuma variants: *Īl. pats iemin pili zemē, kā kapu Artai* (*Rainis*, 1981, 273). Arta gājusi bojā, atdodot cīņā ar Dievu pagurušajam Īliņam savus spēkus, proti, asinis no savas krūts. Tomēr atšķirībā no Lāčplēša, kurš “Uguni un nakti” Burtnieku pili uzceļ pēc cīņas ar elles radījumiem, Saules bērns nogrimušo pili ceļ virszemē, pateicoties nevis fiziskajam, bet gan gara spēkam, – uzminot pils vārdu:

/.. / Saules bērns atrod vārdu: brīvs, tiešām uzceļ pili augšā citā veidā, bez pūlēm. Apmēram kā Eshila Prometejs vai Vallenšteins, tikai Vallenšteinam nau nacionālas nozīmes, kas ir ļoti vajadzīga.

Uzvest lielajos dziedāšanas svētkos (*Rainis*, 1981, 261).

“Īliņa” radāmās domas tikai lielās līnijās ieskicē pašas galvenās Saules bērna rakstura īpašības, viņa garīgās intereses un mērķus, taču diemžēl nav zināms, kāds būtu iecerētās lugas kopējais sīzietiskais risinājums. Uz jautājumu, kādēļ tā noticis, iespējami vairāki atbilžu varianti, taču izšķirošais, šķiet, ir tas, ka dzejniekam būtu grūti Saules bērnā dominējošo harmonijas ideju ietvert dramatiska darba formā, jo viens no dramaturģijas galvenajiem balstiem ir tajā atveidojamais konflikts. “Īliņa” tapšanas materiāli rāda, ka Rainim nepieciešamo konfliktu nav izdevies atrast ne Saules bērna attiecībās ar apkārtējo pasauli, ne arī iecerētā varoņa gara dzīvē.

Gan nepabeigtās lugas “Īliņš” sīzietiskās aprises, gan Saules bērna ideju ieskicējumi liecina, ka Raiņa skatījumā jaunā pasaule, uz kuru tiecas iecerētais nākotnes varonis, nozīmē savdabīgu atgriešanos pie pagātnē zaudētās, cilvēka dzīvei piemērotās dabiskās vides. Slobodskas laika radāmajās domās par pasaules attīstību dzejnieks atzīmē: *Pirmatnējais stāvoklis bez cīņas un nākotne bez cīņas* (*Rainis*, 1981, 232). Citā pierakstu lapiņā viņš šo domu it kā papildina: *Cilvēka tapšana ir notikusi labvēlīgos apstākļos, bez cīņas ar plēsīgiem zvēriem, tātad miers ir progress, ne karš, Saules bērns panāk mieru, visaugstāko* (*Rainis*, 1981, 269). Savukārt 1908. gada 3. aprīlī Rainis raksta šādi:

Saules bērns pārnes mūžīgo cīņu no cilvēka uz dabu, kad ir atzinis, ka ģēnijs arī nau pārāks par citiem cilvēkiem. Padevies masai, bet rokas brīvas pret dabu.

Īls dzird dabā tik cīņu, varu.

Saules bērns dzird tik mieru.

Saules bērns dzird dabā tik brālību, ne cīņa pret dabu, bet dabas atslēgšana, noslēpuma atklāšana caur mīlestību kā meiteni. Mīla ir pēdējais spēks /.. / (Rainis, 1981, 291).

Citētais radāmo domu fragments ļauj secināt, ka, pirmkārt, Rainis saistībā ar Saules bērna tēlu vēlējies īpaši akcentēt nevis tās kolīzijas, kam lemts risināties starp aktīvo, garīgās pilnveidošanās ceļu strauji ejošo individu un visai inerto masu (t. i., tautu, ļaudīm), kā tas ir Īliņa gadījumā, bet gan tos attīstības procesus, kas likti pašas dabas – un vēl plašāk – Visuma pastāvēšanas pamatos. Otrkārt, dzejnieka piezīmes liek domāt, ka – atšķirībā no Īliņa – Saules bērnam raksturīgs maigums, prasme iedziļināties dabā un cilvēkā notiekošajos procesos un – galvenais – spēja izprast tos.

Tomēr dzejnieku nepamet bažas, vai Saules bērna kā harmoniskas un kontemplējošas personības iecere pārāk nenotušē autora pasaules uzskatam tik nozīmīgo garīgās aktivitātes un mūžīgās pārveides ideju. 1908. gada 16. februārī dzejnieks radāmajās domās šo problēmu formulē šādi: *Saules bērns, mājā sēdēdams, visu redzējis un zina: pētī dabas noslēpumu, grib to izraut, dabū piespiest: skūpstā ar mīļāko, altruīsmā, drauga aplaimošanā, sevis piespiešanā pie darba, pie vienas domas; sevi aplūkojot un novērojot, bet tad iznāk poēts, ne griba, bet miers, jābūt poētam ar gribu un kustību: t. i., izgudrotājam, ne vien zinātnieks un poēts, bet arī darītājs* (Rainis, 1981, 290). Dzejnieku nomācošās šaubas atspoguļo arī "Īliņa" 4. cēliena sacerētais lugas titulvaroņa teksts:

Es prasu daudz,

Par daudz, bet nāks varbūt pēc manis cits,

Kas neprasīs no ļaudīm it nekā,

Kas viņus nelocīs pēc savas gribas,

Ar varu neraus sevīm līdz kā es,

Kas nedusmos kā es un netiesās,

Bet tikai novēros un sapratīs,

Un lēnām acīm it kā siltām saulēm

Uz visiem smaidot mīļi noskatīsies.

Bet vai tad būs ko censties? būs vēl darbs?

Vai to vairs nevajadzēs? Es nezinu (Rainis, 1981, 193).

Šis fragments ne tikai citā rakursā izgaismo to problēmu, ar kuru Rainim nākas sadurties, pārdomājot Saules bērna tēla ideju, bet vienlaikus iezīmē arī

lielo jautājumu – vai harmoniski iekārtotajā nākotnes pasaulē vēl būs atrodams kāds augstāks mērķis, pēc kura tiekties, vai vispārējās attīstības procesam netiks pielikts punkts un cilvēka gara aktivitāte nezaudēs savu jēgu?

Bibliogrāfija

Biezais, 1991. H. Biezais. J. Raiņa kosmiskais mesianisms. H. Biezais. *Smaidošie dievi un cilvēka asara*. Senatne, 1991. – 9.–53. lpp.

Gēte, 1999. J. V. Gēte. *Fausts*. No vācu val. atdz. V. Bisenieks. Rīga: Jumava, 1999.

Mečņikovs, 1910. I. Mečņikovs. *Apcerējumi par cilvēka dabu* 1. un 2. daļa. Tulk. P. Bernards. Cēsis: O. Jēpe. 1910.

Mečņikovs, 1911. I. Mečņikovs. *Studijas par cilvēka dabu. Optimistiskas filozofijas apcerējums*. Tulk. R. Makstis. Rīga: Kosmos, 1911.

Rainis, 1981. J. Rainis. Kurbads: Radāmās domas. J. Rainis. *Kopoti raksti 30 sējumos*. 14. sēj. Rīga: Zinātne, 1981. – 150.–328. lpp.

Rainis, 1982a. J. Rainis. Jānis Vīrs: Radāmās domas. J. Rainis. *Kopoti raksti 30 sējumos*. 15. sēj. Rīga: Zinātne. 1982. – 12.–13. lpp.

Rainis, 1982b. J. Rainis. Saules loks: Radāmās domas. J. Rainis. *Kopoti raksti 30 sējumos*. 15. sēj. Rīga: Zinātne, 1982. – 202.–203. lpp.

Rainis, 1986. J. Rainis. 1907. Dienas hronika. J. Rainis. *Kopoti raksti 30 sējumos*. 24. sēj. Rīga: Zinātne 1986. – 226.–280. lpp.

Viese, 1982. S. Viese. *Jaunais Rainis: Ieskats mazpazīstamos manuskriptos*. Rīga: Liesma, 1982.

Лосев, 1997. А. Лосев. Греческая мифология. *Мифы народов мира*. Т. 1. Москва: Большая Российская энциклопедия, 1997. – С. 321–335.

Мечников, 1961. И. Мечников. *Этюды о природе человека*. Москва: Издательство Академии Наук СССР, 1961.

Zane Šiliņa

The future person of Rainis within the context of Ilya Metchnikov's ideas

Abstract: This article focuses on the interpretation tendencies of relations between a human being and nature characteristic of Rainis' future visions. They are analysed on the basis of the idea of the Sun's child expressed in several unfinished dramatic works of the poet ("Īlīņš", "Jānis Vīrs", "Saules loks"). If the activities of the main character of the play "Īlīņš" is focused mainly

on the material world and the social sphere, the main area of the Sun's child is not related to the social environment: he is solving issues that address the sequence of development of a human being and other living forms in the world (including birth, life, the process of aging and death). The image of the Sun's child represents an idea about a new, harmonious world that would overcome the antagonism of human beings and the nature that has existed for generations, as well as rise above the oppositions that exist in society in general and in each individual in particular. The creation of the image of the Sun's child and the formation of the overall worldview of Rainis were strongly influenced by the work "Études sur la nature humains" (1903) written by the Russian biologist, Nobel Prize winner Ilya Metchnikov (1845–1916). Several basic I. Metchnikov's guidelines and ideas are in common with the range of issues that Rainis was especially interested in. They are revealed not only in the draft materials of several unfinished plays, but also recorded in the poet's diary.

Keywords: a human being, nature, harmony, disharmony, future, development.